

DISKUSSIONSINLÄGG

Myten om självständigheten som patriotisk-manlig berättelse

Vad är den ”sjelvständighet” vars hundraårsjubileum nyss firades på mångahanda sätt i Finland? Ur en kulturhistorisk synvinkel kan man säga att självständigheten, bland mycket annat, är ett slags historiebruk som formar vår nationella identitet. Den är en delad föreställning, en samling berättelser som ”vi” finländare berättar om oss själva, vårt ursprung, vår samhörighet och vårt förhållande till omvärlden. Läger man ett genushistoriskt perspektiv till det kulturhistoriska framträder nya skiftningar i de här berättelserna, såsom hur det under olika tidsperioder gjorts ihärdiga försök att ge självständigheten maskulina konnotationer. Framför allt under de första årtiondena efter händelserna 1917–1918 ansträngde sig olika historiska aktörer för att förklara självständigheten som resultatet av exceptionella egenskaper hos manliga hjältegestalter. Det förekom rentav att självständigheten framställdes som en manifestation av nationella karaktärsdrag bland finländska män eller manliga egenskaper hos hela det nationella kollektivet.

Sjelvständigheten som en form av mytbildning inom finländsk historieskrivning sedan mitten av 1800-talet har ingående analyserats av Osmo Jussila i *Suomen historian suuret myytit* (2007). Jussila studerade hur inflytelserika historiker med både akademisk och populärvetenskaplig inriktning, såsom Yrjö Koskinen, J. R. Danielson-Kalmari och Aarno Karimo, sökt efter rötterna till strävan mot självständighet så långt tillbaka i historien som möjligt. Det som Jussila kallar ”myten om självständigheten” tillskrev individer och grupper redan under 1700- och 1800-talen idéer om statlig självständighet för Finland och framställde det historiska skeendet i termer av en oundviklig utveckling fram emot självständighetens förverkligande.¹ Jussilas

Det här diskussionsinlägget ingår i den serie bidrag som publiceras i HTF med anledning av det självständiga Finlands 100-årsjubileum.

1. Osmo Jussila, *Suomen historian suuret myytit* (Helsinki 2007), s. 151–202.

forskarintresse var inriktat på att skildra hur mytiska uppfattningar om finländsk historia konstruerats och påvisa vilka felaktigheter de byggde på. De motiv och behov myterna svarade mot föll däremot utanför hans undersökning. Liksom andra finländska historiker som studerat ”nyckelhålet 1917” som nationalistiskt historiebruk noterade Jussila inte heller genusaspekterna i självständighetsmyten.

Men myter är mer än oriktiga redogörelser för det förflutna. Den norske antropologen Thomas Hylland Eriksen skriver i den läsvärda lilla boken *Historia, myt och identitet* (1996) att myternas grundfunktion är att ge en moraliskt meningsfull struktur åt det kaos som utgörs av den materiella världen. På samma sätt skapar historiska myter en moralisk ordning i vad som annars vore ett kaos av enskilda händelser i det förflutna. Myterna gör gången från forntid till nutid både begriplig och meningsfull. Men som Hylland Eriksen påpekar blir mytiska uppfattningar om historien ofta problematiska i ett nutida sammanhang eftersom de tenderar att vara teleologiska. De tillskriver den historiska utvecklingen en bestämd riktning och ger nutidens människor en ”moralisk mission” genom att visa hur forntiden leder fram till vår egen situation och hur det är vår uppgift att leda den vidare mot en bestämd framtid.²

Den nationalistiska myten om Finlands historia som en stegvis utveckling mot nationell självständighet utgör en slags ursprungsmyt. Den inte bara tillskriver de historiska händelserna sedan 1700-talet en bestämd riktning, utan tillskriver själva rörelsen och dess mål en underliggande moralisk innebörd. Den framställer självständigheten som ett högre värde, hävdar en djup nationell gemenskap bland de människor som kommit att leva inom den nya nationalstatens gränser, och uppställer ett moraliskt krav på dem att hedra tidigare generationers uppoffringar genom att göra sin patriotiska plikt och bevara självständigheten. Myten legitimerar det som den hävdar att gjordes för nationens och självständighetens skull, liksom den politiska ordning som blev resultatet.

Detta är förstås grundläggande perspektiv inom nationalismforskningen sedan 1980-talet. Men analyser av nationalistisk mytbildning förbiser fortfarande ofta hur starkt sådana myter genomsyras av föreställningar om kön och symboliska uttryck för kön – tätt samman-

2. Thomas Hylland Eriksen, *Historia, myt och identitet* (Stockholm 1996).

flätade med representationer av etnicitet, nationell forntid och framtid, med mera. Ändå är det redan ett par årtionden sedan genushistoriker visade på hur till exempel kvinnliga gestalter i nationalistisk visuell symbolik vanligen representerar tidlösa storheter såsom hemmet, moralen, den traditionella kulturen och det nationella förflutna, medan manliga symboliska gestalter står som uttryck för handling, nationell självhävdelse, rörelse och förändring.³ Genushistorisk forskning kring nationalismen har dock, som en del av projektet att synliggöra kvinnornas roll i historien, ofta fokuserat på analyser av de platser i de nationella berättelserna som tillskrivits kvinnorna. Det är fortfarande svårare för forskarna att uppfatta de allestädes närvarande representationerna av *manlighet* i den nationella mytologin som uttryck för idéer om kön. Det är antagligen en orsak till den kvardröjande genusblindheten inom bland annat forskningen om politisk historia.

Jag ska i den här essän göra några nedslag i en central del av det historiebruk som bidrog till att skapa och upprätthålla myten om självständigheten, nämligen den minneskultur som konstruerade inbördeskriget i Finland 1918 som ett frihetskrig. Jag reflekterar kring några exempel ur den berättelsetradition som konstruerade jägarna som frihetskrigets krigshjältar och den monumentkultur som under mellankrigstiden utvecklades kring ”frihetskrigets” minne. Jag diskuterar alltså bara några enskilda element i den komplexa minneskulturen efter kriget, vilka alla härrör från den mera nationalkonservativa ändan av det ideologiska spektret. Men fastän urvalet är selektivt innehåller det representationer av manlighet som jag menar att kan ge viktiga indikationer om vilka funktioner myten om frihetskriget fyllde i det mellankrigstida finländska samhället.

Myten om det manliga frihetskriget

I många avseenden erbjöd händelseutvecklingen åren 1917–1918 ingen särskilt upplyftande patriotisk berättelse om Finlands födelse. Under större delen av första världskriget stod Finland på sidan om och be-

3. Klassiker på området är t.ex. Anne McClintock, *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest* (New York 1995) och Ida Blom, Karen Hagemann & Catherine Hall (eds), *Gendered Nations. Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century* (Oxford 2000). För Finland, se bl.a. Johanna Valenius, *Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation* (Helsinki 2004).

vittnade hur östfronten förvandlades till en veritabel slaktbänk, inte minst för den ryska armén. Landets självständighet i världskrigets slutskede var i många avseenden den slumpmässiga följderna av en händelseutveckling utanför landets gränser. Finländska politiker förstod visserligen att utnyttja tillfället efter oktoberrevolutionen för att utropa självständighet – motiverade av rädslan för att den socialistiska revolutionen annars skulle spilla över till Finland. Men sedan lät man inre konflikter urarta i ett inbördeskrig som förde landet snubblande nära att antingen återknytas till Ryssland eller bli ett lydrike under det tyska kejsardömet. Den hatiska grymhet som båda sidor i kriget uppvisade mot värnlösa motståndare var inte någon lovande början på den nationella självständigheten.

Efter kriget 1918 fanns det ett trängande behov av berättelser som kunde ge en högre mening åt våldet som slitit sönder landet. Det behövdes berättelser som kunde trösta dem som förlorat anhöriga och vänner, som invalidiserats eller traumatiserats av striderna eller krigsförbrytelseerna. Det behövdes berättelser som kunde återskapa en känsla av trygghet efter de upprivande erfarenheterna av revolution och laglöshet. Det behövdes berättelser som kunde ingjuta tillförsikt, samhörighetskänsla och framtidstro i det lilla och relativt nyligen påfunna folk som nu skulle stå på egna ben och hävda sig mot omvärlden i både militärt och ekonomiskt avseende. Myten om frihetskriget svarade på många sätt mot dessa behov bland dem som identifierade sig med den segrande sidan i kriget.

Timothy G. Ashplant, Graham Dawson och Michael Roper har i en artikel om det offentliga minnet av krig påpekat att hegemoniska tolkningar av det förflutna sällan dominerar minneskulturen bara därför att de ges officiell uppbackning och synlighet. Det krävs också att de har förmåga att knyta an till och artikulera allmänt delade föreställningar, upplevelser och behov, samtidigt som de tystar ner och marginaliserar alternativa berättelser.⁴ Myten om frihetskriget hade precis denna kraft. Den ersatte de skrämmande bilderna av samhällsligt sammanbrott och hänsynslös inre maktkamp med en berättelse om ett krig i frihetens namn, där rättskaffens män dragit ut i strid

4. Timothy G. Ashplant, Graham Dawson & Michael Roper, 'The politics of war memory. Contexts, structures and dynamics', idem (eds), *Commemorating War. The Politics of Memory* (London & New York 2000), s. 3–85, här s. 13–14.

mot hot, fara och förtryck för att försvara sina fri- och rättigheter, sina hem och sin egendom. Den framställde frihetskriget som den dramatiska höjdpunkten i en teleologisk historisk berättelse om det finska folkets långa vandring mot en egen stat och nationellt självbestämmande. Uppenbarligen upplevdes den också, i efterhand, som en sanningsenlig artikulation av många finländares personliga erfarenhet, vilket var avgörande för dess framgång.

I den våg av böcker om kriget som översvämmade bokmarknaden i Finland med början redan sommaren 1918 framstår två praktverk som centrala: den halvofficiella historik i sex band som 1921–1925 gavs ut av Historikkommittén för Finlands frihetskrig, under ledning av generalmajor Hannes Ignatius, samt det konkurrerande historieverk i hela åtta band som gavs ut 1921–1928 av Kai Donner, Th. Svedlin och Heikki Nurmio. Ignatius redaktion stod i viss mån närmare de äldre officerare som bildat militärkommittén och den vita arméledningen, medan Donners redaktion hade tydligare kopplingar till den illegala aktivismen och jägarrörelsen före krigsutbrottet. Gemensamt för de här båda storverken är inte bara titeln, *Suomen Vapaussota* (Finlands frihetskrig) utan även hur de ersatte bilden av kaos, slumpmässighet och förlorad kontroll med en bild av kriget som det nödvändiga sista kraftprovet i en nationell kraftsamling som sträckt sig över generationer. Implicit framställdes samtidigt utvecklingen som en stegvis maskulinisering av nationen.

Ignatius och hans medredaktörer skrev i sitt förord att redan det passiva motståndet mot förryskningen i början av seklet var ”en kamp där man gjorde många offer och manligt utstod lidanden”. Rättskampen skärpte klarsynen och stärkte viljestyrkan inom stora delar av folket inför den stundande självständighetskampen.⁵ I förordet till sin egen historik över frihetskriget deklarerade Kai Donner, Th. Svedlin och Heikki Nurmio, att deras syfte varit att publicera

ett aktstycke av bestående värde om den växlingsrika tid, då Finlands folk uppnådde sin frihet genom manlig strid mot inre och yttre fiender, [vilket] skulle påminna alla deltagare om de offer vilka man då som trogna vapenbröder gav för det gemensamma stora målet [...].⁶

5. 'Alkulause', Hannes Ignatius et al. (toim.), *Suomen Vapaussota vuonna 1918*, volym 1, *Vapaussodan edellytykset ja valmistelu* (Helsinki 1921), s. XIII.
6. Kai Donner, Th. Svedlin & Heikki Nurmio, 'Esipuhe', desamma (toim.), *Suomen Vapaussota*, volym 1, *Valmistelut ja esihistoria* (Jyväskylä 1930), s. 5–6.

I myten om frihetskriget skrider alltså den manliga finländaren slutligen till aktiv handling, tar till vapen och gör sig till herre i sitt eget land. Kriget 1918 beskrivs å ena sidan som något som modiga och framsynta aktivister inom jägarrörelsen och militärkommittén länge förberett sig inför, å andra sidan som en närapå spontan folkresning mot den ryska soldateskens och de röda upprorsmakarnas härjningar i Finland. De självägande, fosterländska och laglydande finska bönderna drog enligt myten man ur huse för att försvara hem och härd. I ett fyrspråkigt specialnummer av militärtidningen *Suomen Sotilas*, riktat till utländska besökare på Finska mässan 1920, förklarade jägarmajor Vilho Tuompo att regeringsidans armé uppkommit

[...] from the imperative necessity of homes and hearths having to be defended against the onslaught of native and foreign rebels, whose villainy had brought the old culture of the nation to the verge of destruction through rebellion. Then the peasants of Finland rose voluntarily to fight for their lawful Government. They left their homes hidden in the snow-wreaths of winter and gathered round their great Commander to expel the enemy from the borders of the land, fighting hard battles nearly unarmed and enduring want and hardship.⁷

Det finns påfallande likheter mellan den finländska myten om frihetskriget och liknande nationalistiska konstruktioner i andra länder. I samband med de amerikanska och franska revolutionskrigen i slutet av 1700-talet tillskrevs de frihetsälskande manliga medborgarna och deras vapenbrödraskap en central symbolisk betydelse. Enligt den patriotiska minneskulturen drog de frivilligt ut i kamp för att försvara sina republikanska fri- och rättigheter mot förtryckare och fiender – fastän värvade och värnpliktiga trupper i verkligheten hade avgörande betydelse för krigsutgången även i dessa ”frihetskrig”. I den preussiska monarkin lyckades man både under Napoleonkrigen och krigen mot Danmark, Österrike och Frankrike 1864–1871 utnyttja samma kraftfulla manlighetsretorik, dock utan att koppla den till några demokratiska fri- och rättigheter. I Preussen ersatte man det republikanska patoset med en stegrad etnonationalistisk retorik om det tyska folkets överlägsna egenskaper och historiska mission. Man appellerade kraftfullt till en särskild tysk manlighet som sedan urminnes tider präglats av krigardygder såsom tapperhet, trofasthet och ärlighet.⁸

7. Major Tuompo, 'The Finnish Army', *Suomen Sotilas* 24–26/1920, s. 421.

8. Carroll Smith-Rosenberg, 'The republican gentleman. The race to rhetorical stability in the new United States', Stefan Dudink, Karen Hagemann & John Tosh (eds),

Även i berättelsen om det finländska ”frihetskriget” konstruerades självständigheten som resultatet av de finska medborgarsoldaternas manliga tapperhet, stridsförmåga och offervilja samt styrkan i deras patriotism och frihetsälskan. På samma sätt som i bland annat USA, Frankrike och Preussen framställdes den nationella frigörelsen som något de finska männen vunnit med vapenmakt. Därav följde, inom ramen för ”frihetskrigets” narrativa logik, att den bara kunde garanteras genom de manliga medborgarnas fortsatta ständiga försvarsberedskap. De frivilliga skyddskåristerna gavs i Finland en framträdande roll i berättelsen och idealiserades genom formuleringar som kombinerade anspelningar på urgamla folkliga traditioner, en obändig nationalkaraktär och den styvnackade finska bondens känsla för sin jord och sin rätt. Däremot talade man mindre högt om hur det i praktiken visat sig svårt att få dessa frivilliga förband att fortsätta strida när fronten flyttade längre bort från deras egna hemtrakter. Först när regeringssidan satte in trupper som var tvångsutskrivna med stöd av den återinförda värnpliktslagen från 1880-talet fick man styrka att gå till offensiv på bred front.⁹

Den tyska historikern Karen Hagemann har analyserat den preussiska kulturen av de soldater som ”stupat för fäderneslandet” sedan början av 1800-talet. Hon identifierar tre funktioner i myten om ”hjältedöden”. Den hjälpte samhället att hantera sorgen bland de dödade soldaternas anhöriga, den bidrog till att konstruera en nationell självbild av Preussen som en ”manlig nation”, och den tjänade till att mobilisera en fosterländsk beredskap inför kommande krig och uppoffringar.¹⁰ Myten om frihetskriget fyllde till stora delar liknande funktioner i det efterkrigstida Finland. Den var på samma gång bakåt- och fram-

Masculinities in Politics and War. Gendering Modern History (Manchester & New York 2004), s. 61–76; Alan Forrest, 'Citizenship and masculinity. The revolutionary citizen-soldier and his legacy', Stefan Dudink, Karen Hagemann & Anna Clark (eds), *Representing Masculinity. Male Citizenship in Modern Western Culture* (New York 2007), s. 111–30; Karen Hagemann, 'Männlicher Muth und Teutsche Ehre'. *Nation, Militär und Geschlecht zur Zeit der Antinapoleonischen Kriege Preussens* (Paderborn 2002).

9. Om soldatrekryteringen, se Ohto Manninen, *Kansannoususta armeijaksi. Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevättalvella 1918* (Helsinki 1974).
10. Karen Hagemann, 'German heroes. The cult of the death for the fatherland in nineteenth century Germany', Dudink, Hagemann & Tosh (eds), *Masculinities in Politics and War*, s. 116–134.

åtblickande. Den förklarade kriget som den nödvändiga slutpunkten på nationens historiska väg mot självständighet, ett sista offer som varit djupt meningsfullt och värdefullt för folkets framtid. Men särskilt mytens representationer av finsk manlighet syftade också till att ingjuta nationalstolthet och tillförsikt i folket. Genom att framställa självständigheten som något som inte bara givits som en nådegåva av stormakterna, utan något som finska män vunnit och försvarat i strid, gav myten ett löfte om att dessa krigiska och medborgerliga manliga dygder även framöver skulle garantera och skydda friheten.

Myten om de manliga jägarna

Det kanske tydligaste uttrycket för strävandena att framställa nationens frigörelse i termer av djärv, handlingskraftig och vapenför manlighet var mytbildningen kring jägarna.¹¹ Berättelsen om jägarna innehöll allt som behövdes för en klassisk hjältemyt: de unga äventyrarna åkte drivna av patriotisk glöd ut på en farlig resa och genomgick olika slags provningar innan de återvände för att rädda hemlandet. Jägarmyten idealiserade en ny form av militariserad nationalism och framställde jägarna som förebilder för ett militariserat manligt medborgarskap. Myten idealiserade de unga aktivisternas energi och handlingskraft, deras ungdomliga passion och offervilja, samt deras glödande patriotism. Den hyllade en närapå irrationell ”segervilja” som inte lät sig hållas tillbaka av försiktigt kalkylerande eller impotent snusförnuftighet.

Aktivisterna själva framställde i efterhand jägarrörelsens uppkomst i termer av en motsatsställning mellan gamla mäns försiktighet, uppgivenhet och passivitet och unga mäns oräddhet och passionerade längtan efter aktiv handling. I det över 1000-sidiga verket *Suomen jääkärit*, som utgavs av rörelsens egna aktivister redan åren 1918–1920, utmålades till exempel en bild av Finland strax före första världskriget som ett land nedsjunket i handlingsförlamning och hopplöshet, där gamla män klamrade sig fast vid lagboken och vägrade medge att det passiva motståndet mot förryskningen inte längre var tillräckligt.

11. För en mer omfattande analys av mytbildningen kring jägarna, se Anders Ahlbäck, 'Masculinities and the Ideal Warrior – Images of the Jäger Movement', Aapo Roselius & Tuomas Tepora (eds), *The Finnish Civil War. History, Memory, Legacy* (Leiden & Boston 2014), s. 254–293.

Just när natten är som mörkast är det eliten bland landets unga män, studenterna vid universitetet i Helsingfors, som tänder hoppets låga, skrider till handling och vågar ta till vapen.¹²

Tidens borgerliga moral förknippade ung manlighet med starka lidelser som kunde stöta mannen i fördärvet och därför måste tyglas genom byggandet av en stark karaktär. I jägarmyten, som var uppenbart influerad av 1910-talets germanism och den samtida kulturen av manlig energi och känslomässighet bland tyska intellektuella,¹³ blev däremot just de unga männens flammande känslomässighet den kraft som kunde bryta dödläget och driva nationens historia framåt. Samtidigt är jägarmyten också en historia om vuxenblivande, där de unga männen formas och härdas genom den hårda tyska militärutbildningen, eldprovet vid den tyska östfronten i Baltikum och den nervpåfrestande långa väntan i osäkerhet om de någonsin skulle kunna återvända till hemlandet. Den militära utbildningen och stridserfarenheten dämpar inte deras glöd, utan lär dem att disciplinera och kontrollera den till den fruktansvärda, målinriktade kraft som beskrivs i Jägaremarschen: ”Vårt hugg är hårt och vårt hat är kallt ...”¹⁴

Jägarmyten och den särskilda form av militär manlighet som den tillskrev jägarna fyllde olika funktioner i det efterkrigstida samhället. Till de mest uppenbara hör att myten rättfärdigade jägarrörelsens beslut att tillgripa olagliga och våldsamma metoder i den nationella kampen – ett beslut som före inbördeskriget var långt ifrån okontroversiellt i det finländska samhället. Myten visade sig också användbar för att främja jägarnas karriärer i konkurrensen med de äldre och erfarnare finska officerare som hade tjänstgjort i den ryska armén före revolutionen. Men myten och dess mansbild användes också för syften som sträckte sig långt bortom själva jägarna och deras anseende.

12. Jaakko Suomalainen (toim.), *Suomen jääkärit. Elämä ja toiminta sanoin ja kuvin*, Vol. 1–20 (Kuopio 1918–1920).

13. David Tjeder, *The Power of Character. Middle class Masculinities, 1800–1900* (Stockholm 2003); Matti Klinge, ’Ruotsinkielisten 1910-lukua. Germanismia ja konservatiivisuutta’, *densamme, Vihan veljistä valtiosotalismiin* (Porvoo 1972), s. 45–56; Jens Ljunggren, *Känslornas krig. Första världskriget och den tyska bildningselitens androgyna manlighet* (Stockholm 2004).

14. ”Syvä iskumme on, viha voittamaton...”, finsk originaltext av Heikki Nurmio, här i svensk översättning av J. Wegelius.

En uppenbar orsak till jägarnas popularitet som ikoniska krigshjältar var att de förkroppsligade föreställningen om att nationen lämnat passiv väntan och ängslig försiktighet bakom sig och skridit till handling. Statsvetaren Yrjö Ruutu, som innehade en ställning som ett slags inofficiell ideolog för jägarrörelsen, skrev i en text till femtonårsminnet av jägarnas återkomst till Finland, att jägarrörelsen varit det viktigaste beviset på att det finska folkets vilja till självständighet gått från ord och önskningar till handling:

Dess existens var också ett bevis på att Finlands folk inte ville sitta med armarna i kors genom världskrigets omvälvande händelser och vänta på vad andra gjorde, eller bara förutsätta hjälp av andra, utan att det ville ta ansvar för sitt eget öde. Som sådan var jägarrörelsen ett slags bevis på uppnådd statlig myndighet, som inte tidigare uppträtt i Finlands historia.¹⁵

Ruutu och andra bidragsgivare till jägarmyten konstruerade alltså jägarna som inget mindre än sinnebilder av den genom frihetskampen maskuliniserade nationen. Deras ungdom, viljestyrka, djärvhet och stridsberedskap var inte bara exemplariska uttryck för finska manliga dygder utan symboliserade hur hela nationen tagit steget ut ur barndomen och trädde fram på nationernas fält, med hela ungdomens passionerade kraft men också den vuxna mannens beslutsamhet och kampberedskap.

Mytisk manlighet huggen i sten

Föreställningen om frihetskriget och självständigheten som ett nationellt manlighetsprov uppträder även bland de otaliga monument över kriget som under mellankrigstiden restes av segrarsidan. På internet hittar man lätt hundratals fotografier av dessa minnesmärken som restes i snart sagt varje socken i Finland. De är varierande i sin symbolik, från enkla och abstrakta obeliskartade minnesstenar till figurativa statyer och reliefer. Ett vanligt visuellt tema är emellertid den unga manliga krigaren. I en klassicistisk version framställs han som den nakna, atletiska och beväpnade ynglingen. Inom en mer realistisk stilriktning är han mera tidsenligt klädd och utrustad enligt de faktiska förhållanden år 1918. Både i den klassicistiska och i den realistiska versionen förekommer han dels som den triumferande unga

15. Y. Ruutu, 'Jääkäriiliikkeen valtiollinen merkitys', *Jääkäri-invaliidi* 1933, s. 10–13.

krigaren, avbildad i självsäker rörelse framåt eller vilande i segerrik pose, dels som den sörjande krigaren efter striden, stående i givakt eller fallen på knä i sorg över sina fallna kamrater. I enstaka monument avbildas också den sårade eller döende unga krigaren.

Statyer och reliefer av den klassicistiska och triumfatoriska typen hittas till exempel i Tammerfors, Uleåborg och Åbo. Genom referenser till de grekiska och romerska krigarkulturerna knyter de an det vita Finland till den västliga kulturfären och markerar ett avståndstagande från det östliga och ryska. Men mer än så använder de den muskulösa viriliteten i estetiserade unga manskroppar, försedda med klassiska attribut såsom svärd och sköldar, som symboliska uttryck för inte bara patriotism och seger, utan också för den nya nationens livskraft och försvarsförmåga. I vissa monument kombineras detta med nationalromantiska inslag som tydligare framhäver en mer specifik nationell stereotyp bild av manlighet: grovhuggna, sammanbitna, urstarka "tjärstubbar" med svällande muskler och breda käkar.

I den mer realistiska riktningen är den unga manliga krigaren klädd och utrustad så som soldater i den vita armén 1918 verkligen kan ha varit klädda och utrustade. Jämfört med de klassicistiska statyerna framhävs här inte på samma sätt en idealisering och estetisering av unga svällande muskler, harmoniska kroppsproportioner och ungdom. Även vad gäller de underliggande moraliska kvaliteterna är betoningarna något annorlunda. De realistisk-expressionistiska statyerna uttrycker manlig patriotism, viljestyrka och handlingskraft, men framhäver kraftigare även plikt-känsla och offervilja. I denna stilriktning förekommer oftare även sårade och döende soldater.

Två välkända monument av den under mellankrigstiden mycket populära monumentskulptören Yrjö Liipola (1881–1971), exemplifierar tillsammans flera typiska element i monumentkulturen. Med frihetsstatyn i Joensuu, som invigdes 1922, skapade Liipola ett av de mest uttrycksfulla exemplen på en nationalromantisk tolkning av den klassicistiska krigarstatyn. Statyn i brons föreställer en ung, smärt, välbyggd och muskulös yngling med halvlångt hår som fångats mitt i en målmedveten rörelse framåt: han stegar mot friheten, gryningen, segern och framtiden, med ett dubbelsidigt rakt svärd (givetvis av västlig typ) i höger hand, samtidigt som han stöter i en karelsk näverlur som han håller upplyft mot rymden med vänster hand. Formspråket, posen och näverluren ger monumentet en uppenbar symbolik. Detta

Initiativet till Frihetsstatyn i Joensuu togs i Joensuu stadsfullmäktige i slutet av 1918. Skulptören Yrjö Liipola (1881–1971) vann den tävling som arrangerades om statyns utformning. Monumentet invigdes under stora festligheter den 11–12 augusti 1923. Bild: Heikki Kastemaa, Wikipedia.

är inte bara en representation av patriotiska och manligt kampberedda vita soldater på den karelska fronten i frihetskriget; det är en sinnebild av det finska folkets kraft och vilja till frihet och självständighet. Samtidigt anspelar statyn på nationens ursprung, historia och kultur. Krigaren stegar fram ur de karelska skogarna. Näverluren knyter honom till nationens mytiska forntid och tidigare generationer av finska män som i mytens värld fört samma kamp för att skydda hem och härd.

Frihetsstatyn i Vasa utförde Yrjö Liipola i ett senare skede av sitt konstnärskap. Monumentet som invigdes år 1938 bekostades genom en nationell insamling. Frihetsstatyn kombinerar det triumfatoriska elementet i många av de klassicistiska monumenten med uttryck för offer och lidande. Monumentet avbildar en soldat som med väns-

Planeringen av Frihetsstatyn i Vasa inleddes redan år 1918. Det ordnades både en nationell medelinsamling och en nationell tävling om monumentets utformning. Frihetsstatyn invigdes slutligen den 9 juli 1938. Till monumentet hör förutom huvudgruppen (bilden) en åtta meter hög granitsockel med sidoreliefer samt en skulptur av Finlands lejon som trampar en drake under fötterna. Huvudgruppen och sidorelieferna utfördes av Yrjö Liipola och lejonskulpturen av Jussi Mäntynen (1886–1978). Bild: Heikki Kastemaa, Wikipedia.

ter hand stöder sitt gevär mot marken och med höger hand höjer sin mössa till hälsning. Bakom honom och liksom skyddad av den kraftiga stående gestalten sitter en sårad kamrat på marken. De två huvudfigurerna är realistiskt avbildade, men Liipola har inte helt avstått från den klassiska symboliken. Den sittande soldaten håller ett blankt vapen, möjligen en gammal karolinervärja eller sabel. Beväpningen kan tolkas som en symbol för bonderesningens spontanitet, där man enligt myten tog vad vapen man hade och drog man ur huse; men den kan också tolkas som en anknytning till nationens historia och forna generationers krigarära. Granitpedestalen är försedd med reliefer i klassicistisk stil: två manliga gestalter som symboliserar lagen

och arbetet samt två kvinnliga gestalter som symboliserar religionen och framtiden. Frihetsstatyn i Vasa är därmed ett bra exempel på det ovan nämnda genusmönstret inom nationalistisk symbolik: kvinnliga gestalter får i visuella gestaltningar av nationen symbolisera hem, historia, moral och kultur – det tidlösa och bestående – medan manliga gestalter symboliserar arbete, politik och krig – det handlingsorienterade, dynamiska och historiskt specifika.

Mytens fortplantning och återkomst

Nationalismforskaren George L. Mosse är känd för en spekulativ men intressant tolkning av det nya borgerliga manlighetsideal som växte fram i Västeuropa mot slutet av 1800-talet. Idealet betonade självbehärskning och viljestyrka, en atletisk och härdad fysik, samt militär kampberedskap. Det omhuldades och tillämpades inte minst inom institutioner för socialisering av pojkar och unga män, såsom läroverk, gymnastikrörelsen, scoutrörelsen, militären och frivilliga försvarsföreningar. Mosse menar att detta mansideal framför allt svarade mot medelklassens behov av existentiell trygghet i en tid av allt snabbare samhällsförändringar och växande klasskonflikter. Den kraftfulla men disciplinerade mannen, förkroppsligad i gymnastens och soldatens hållning, var enligt Mosse ett ideal som uttryckte medelklassens längtan efter ett kontrollerat framåtskridande. Man eftertraktade en på samma gång dynamisk och behärskad utveckling, som skulle bringa ökat välstånd men samtidigt bevara samhällsordningen intakt.¹⁶

Det är svårt att konkret belägga sådana svepande tolkningar i ett historiskt källmaterial. Men Mosses tankar om en idealiserad manlighet som svar på en borgerlig existentiell ångest låter sig lätt tillämpas på minneskulturen efter kriget 1918 i Finland. Revolutionens och krigets brutalitet hade varit en chockerande och upprivande upplevelse. Bland de privilegierade och bildade klasserna, men även inom den icke-socialistiska befolkningens bredare lager, fanns ett behov av återställd trygghet och försäkringar om militär styrka, ekonomisk tillväxt och nationellt framåtskridande under ordnade och väl behärskade former. Den manlighet som idealiserades i minneskulturen kring frihetskriget erbjöd detta i form av den handlingskraftige men disciplinerade unga

16. George L. Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity* (New York & Oxford 1996).

mannen, vars kroppsliga styrka framställdes skulpterad i sten och vars viljestyrka och patriotism hyllades i jägarmyterna.

På en mera konkret nivå, som är väl belagd i källmaterialet, användes myterna om frihetskriget och jägarna frikostigt för den patriotiska mobiliseringen inför nästa krig, alltså den tredje och sista punkten på Karen Hagemanns lista över krigsmyternas funktioner. I olika former av propagandamaterial riktade till unga beväringar och skyddskårister i mellankrigstidens Finland användes ständigt ånyo historierna om äventyrliga expeditioner, dramatiska strider och självuppoffrande hjältedåd under kriget 1918. I kombination med populärhistoriska och fiktiva framställningar av finländska krigare i tidigare väpnade konflikter upprepades bilderna av den finska mannens krigardygder i det oändliga. Det var en manlighetsretorik som på samma gång utmanade och uppmuntrade unga män. Den utmanade dem att leva upp till plikten att försvara landet lika modigt och självuppoffrande som gångna generationer, samtidigt som den uppmuntrade dem att tro att de kunde göra likadana stordåd som berättelsernas hjältar eftersom även de var finska män.¹⁷

Myten om frihetskriget och dess militariserade mansbilder fortplantades i mellankrigstidens Finland även genom resandet av monument och högtidlighållandet av olika årsdagar relaterade till kriget. Både populär och akademisk historieskrivning som riktade sig till en bred publik i samtiden bidrog ytterligare till reproduktionen. Som bland andra Päiviö Tommila noterat, ledde kriget 1918 och självständigheten till ett påfallande uppsving för forskning kring olika krigshistoriska teman i Finland på 1920- och 1930-talen. Derek Fewster har å sin sida skildrat och analyserat hur populära skildringar av finländsk historia från den här tiden, såsom Aarno Karimos ikoniska bokserie *Kumpujen yöstä*, till och med militariserade bilden av finnarnas förhistoria.¹⁸

Den maskulinisering och militarisering av nationalismen som bars fram av myten om frihetskriget och dess mansbilder riktade sig förstas inte heller enbart till män. Den patriotiska mobiliseringen

17. Anders Ahlbäck, *Manhood and the Making of the Military. Conscripted and Masculinity in Finland, 1917–1939* (Farnham 2014), s. 120–125.

18. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia* (Porvoo 1989), s. 182–186; Derek Fewster, *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History* (Helsinki 2006), särskilt s. 309–330.

skulle omfatta hela samhället. Även kvinnorna hade särskilda uppgifter att fylla i den militariserade genusordning som följde på självständigheten. Medan den allmänna värnplikten och skyddsskärerna underströk det nya manliga medborgarskapets militära dimensioner, utvecklades en egen ideologi kring kvinnans patriotiska medborgarskap. Förutom sin roll som hustru och moder vid den manliga krigarens sida skulle den finska kvinnan stöda männens kamp i ett framtida krig i en rad olika stöd- och underhållsfunktioner både i krigszonen och på hemmafronten. Lotta Svärd-organisationen, som växte till en av Finlands absolut största under tiden från inbördeskriget till fortsättningskriget, var den mest synliga och konkreta manifestationen av detta militariserade kvinnliga medborgarskap.¹⁹

”Militarisering” ska inte här uppfattas som någonting entydigt negativt och förkastligt. Militariseringen av det självständiga Finland innebar visserligen ett stort mått av tvång, i form av den allmänna värnplikten för män och ett starkt socialt tryck på ungdomen av båda könen att engagera sig i frivillig försvarsverksamhet. Den bidrog till en polarisering av genusordningen, en ökad olikhet mellan mäns och kvinnors livs- och erfarenhetsvärldar, som ändå förblev relativt dämpad i Finland jämfört med många andra europeiska länder. Den innebar också att en betydande del av det ännu relativt fattiga landets arbetskraftsreserv och bruttonationalprodukt användes på militär upprustning i stället för produktiva investeringar, välfärdstjänster eller konsumtion. Men militariseringen innebar också att nya möjligheter till ett aktivt deltagande medborgarskap och patriotiskt engagemang öppnades för både män och kvinnor. Utan den här militariseringen hade landet antagligen inte heller lyckats bevara sin självständighet genom andra världskriget.

Efter andra världskriget kom myten om frihetskriget till stor del att överskuggas och ersättas av myten om vinterkriget som hörnstenen i de kulturella föreställningarna om självständigheten. Den kollektiva upplevelsen av nederlag och förlust år 1944 dämpade och komplicerade visserligen berättelserna om finsk militär manlighet. Det var först senare som konstruktionen av andra världskriget som

19. Se bl.a. Annika Latva-Äijö, *Lotta Svärdin synty. Järjestö, Armeija, Naiseus 1918–1928* (Helsinki 2004); Seija-Leena Nevala-Nurmi, *Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944* (Tampere 2012).

en heroisk avväjningsseger för Finland vann fotfäste. Kvinnornas insatser i både inbördeskriget och andra världskriget har med tiden fått allt större uppmärksamhet. Men berättelserna om Finlands krig och finska soldaters manliga kamp har förblivit eller kanske snarare återkommit som den centrala tematiken i de kulturella föreställningarna om självständigheten.

Som flera debattörer påpekade under självständighetens jubileumsår 2017 har till exempel berättelsen om hur välfärdsstaten byggdes inte kunnat tränga ut krigsnarrativet. Man kunde ju annars tycka att den berättelsen skulle ha mera relevans för moderna finländares liv i dag, över 70 år efter krigsslutet. Premiären för ännu en filmversion av Väinö Linnas *Okänd Soldat* under jubileumsåret, liksom de ständigt återkommande nationellt självrannsakande teateruppsättningarna av Aleksis Kivis *Sju bröder*, gav professor Anu Kantola anledning att konstatera i en kolumn i *Helsingin Sanomat* att finskheten fortfarande år 2017 är en historia om en tätt sammanknuten mansgrupp, ett band av bröder som lever i skogen och kämpar mot herrarnas mygel och en övermäktig yttre fiende.²⁰ I ljuset av myterna som maskuliniserade och militariserade föreställningarna om nationen efter inbördeskriget 1918 finns det skäl att fråga sig vilka samhällliga behov de här moderna mansmyterna svarar mot i dag – och vilka effekter de får på vår egen kulturella självförståelse.

Anders Ahlbäck

20. Anu Kantola, 'Suomi on tarina miesjoukosta metsässä – mutta miksi iloiset velikullat vaikenivat?', *Helsingin Sanomat* 17.10.2017.